

Ставицька А.В. Науково-дослідницька діяльність Київського археологічного інституту // Наукові записки з української історії: збірник наукових статей. Вип. 43. Переяслав-Хмельницький, 2018. С.111-118.

УДК 72:378.4(477-25):001.891

**Анастасія Ставицька
(Переяслав-Хмельницький)**

НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ КИЇВСЬКОГО АРХЕОЛОГІЧНОГО ІНСТИТУТУ

У статті описані наукові експедиції співробітників та студентів Київського археологічного інституту – навчально-наукового закладу, який мав на меті розробку археології, археографії, історії, бібліотекознавства і підготовки спеціалістів для посад у архівах, музеях, бібліотеках – державних, громадських і приватних. Проаналізовані подорожі до Чернігова, Канева, Переяслава, Ніжина, Новгород-Сіверського, Борисполя. У Києві відбувалися також екскурсії до музеїв та різних приватних збірок з метою огляду предметів старовини. Розглянуто, що спочатку перед експедиціями вчені читали лекції, присвячені темам майбутніх подорожей, а потім виступали з доповідями, де оголошували результати проведеної роботи. Підсумовано, що метою наукових експедицій було всебічне студіювання пам'яток старовини й мистецтва та опублікування результатів наукових досліджень з актуальних проблем археології, історії та мистецтва.

Ключові слова: Київський археологічний інститут, експедиції, пам'ятки старовини й мистецтва, дослідницькі екскурсії, екскурсії-відвідини.

Наукові експедиції Київського археологічного інституту на теренах України відбувалися з метою всебічного студіювання пам'яток старовини й мистецтва, а також підготовки кадрів нових дослідників мистецтва, які вивчають мистецтво безпосередньо за оригіналами, а не за книгами. Перша з таких експедицій відбулася до Чернігова. Перед екскурсією слухачів Київського археологічного інституту (КАІ) до Чернігова їздили студенти Академії Мистецтв (Інституту Пластичного Мистецтва). З художників-професорів Академії Мистецтва їздили проф. М.Л. Бойчук, Л.Ю. Крамаренко, В.Т. Кричевський, з музейних діячів та істориків мистецтва – А.С. Дахнович, В.М. Зуммер, М.О. Макаренко, А.Ф. Середа, Ф.Л. Ернст, з істориків та архівістів – В.М. Базилевич, В.В. Міяковський, В.О. Романовський, П.П. Смирнов, дослідник великокнязівської архітектури І.В. Моргілевський, археолог П.П. Курінний. Перед безпосереднім оглядом пам'яток відбувалися вступні лекції видатних науковців. Так, доісторичному минулому країни й міста було присвячено кілька

лекцій з демонстрацією городища, курганів та могил, а також відповідних відділів чернігівських музеїв – М.О. Макаренка (директора музею Ханенка у Києві), проф. П.П. Смирнова та П.П. Курінного (завідувача Уманського музею). Пам'ятками великокнязівського будівництва у Чернігові були п'ять архітектурних споруд XI–XII ст. Порівнюючи з київськими аналогічними будівлями, архітектурні пам'ятки Чернігова краще зберегли свої первісні, ясні й монументальні форми. Проте їх якісно не досліджували, незважаючи на значну кількість літератури з даного питання. Лише І.В. Моргілевський (дослідник Софії Київської) докладно обміряв апсиди чернігівського Спасу. Докладні пояснення щодо архітектурних форм та будівельних прийомів давали І.В. Моргілевський та В.М. Зуммер. Екскурсія Академії Мистецтв виявила в Єлецькій церкві якісні залишки старих фресок, але за словами Ф.Л. Ернста, «обмежились лише констатуванням цього факту – згодом, при кращих обставинах, мабуть, вдасться розкрити цілий розпис XI віку – а це буде факт колосального значіння не тільки для історії українського мистецтва, але й мистецтва усього Сходу Європи» [3, с. 228].

Серед пам'яток XVII ст. особливу увагу екскурсантів привернула будівля Троїцького монастиря, побудована німецьким архітектором Адамом Цернінду. Докладно було оглянуто і Катерининську церкву, численні пам'ятки архітектури, побудовані в кінці XVII ст. московськими майстрами, наприклад, т.зв. дім Мазепи. Також екскурсанти розглянули й іконостаси – зразки старого сніцарства (різьблення по дереву), яким колись славився Чернігів. На початку XIX ст. у місті було збудовано низку гарних будівель класичного стилю, авторами яких були Антін Картишевський та Амвросимов. Пояснення до цих пам'яток мистецтва давав Ф.Л. Ернст. Багато цікавих пам'яток старовинного міщанського будівництва дослідив проф. В.Т. Кричевський [3, с. 228].

Оглянуто також було і пам'ятки Борисоглібського собору. Екскурсанти відвідали також нові печери, викопані у 1917–1919 рр. біля Троїцького монастиря. Виявилося, що місцеві сільські жінки та дівчата викопали в горі цілу систему підземних церков та коридорів і оздобили її орнаментациєю і розписом.

Згадані печери потребували спеціальної експедиції для обмірів, фотографування, замальовування цього єдиного у своєму роді народного твору.

Одним із наслідків згаданих екскурсій були археологічні дослідження, які згодом почалися в Чернігові біля Спаського собору під керівництвом М.О. Макаренка та І.В. Моргілевського. Ф.Л. Ернст також зазначав, що «чернігівська губерніальна влада ставиться до культурних питань більш уважно, ніж київська. Так, в чернігівських музеях на спеціальні кошти промито й реставровано дуже гарним реставратором, М.І. Касперовичем, щось біля сотні старих ікон, портретів та картин. В Петербурзі та Москві такі реставрації лічаться ледве не тисячами, а в Києві – не перероблено ані одної» [3, с. 229].

Екскурсія КАІ закінчилася спільним засіданням з чернігівською філією Українського наукового товариства. Після взаємних привітань з доповідями виступили П.П. Смирнов («Загальні історичні уваги до історії Чернігова»), П.П. Курінний («Доісторичний Чернігів»), В.М. Зуммер («Чернігівське будівництво XI–XII віків»), В.М. Базилевич («Архіви міста Чернігова»), Ф.Л. Ернст («Чернігівське мистецтво XVII–XX ст.»). Після повернення до Києва обидві інституції приступили до систематизації здобутих матеріалів [3, с. 230].

Другою експедицією була подорож до Канева й Переяслава. Перед нею, 18–20 липня, відбулися лекції професорів інституту В.Г. Ляскоронського й В.О. Романовського «Од Київа до Канева» – історичний огляд місцевостей наддніпрянського побережжя, П.П. Курінного – «Археологічні знахідки побережжя Дніпра від Києва до Канева», В.О. Пархоменка – «Заснування м. Переяслав», В.М. Базилевича – «Переяслав після Переяславської ради 1654 року», В.М. Зуммера – «Київська Кирилівська та Канівська Георгіївська церква», А.Є. Ханенкова – «Рештки великокнязівської церкви Успіння м. Переяслава», Ф.Л. Ернста – «Пам'ятки мистецтва м. Переяслава XVI–XIX віків», В.В. Міяковського – «Поховання Шевченка у Каневі». 21–25 липня відбулася безпосередньо експедиція. У Каневі було детально оглянуто старе городище й вали (під керівництвом В.Г. Ляскоронського), собор XII ст.

(В.М. Зуммер), дерев'яну Преображенську церкву (Ф.Л. Ернст), невеличку археологічну збірку з місцевих знахідок (переважно трипільської культури), в школі – колишньому будинку базиліянського монастиря – під керівництвом Л.А. Динцеса. Далі було оглянуто городища на Княжій та Маріїній горі біля Канева й могилу Шевченка. Як зазначив Ф. Ернст, «на останній київським діячам мистецтва довелося з жалем констатувати той факт, що за останній час могилу «прикрашено» дешевою архітектурою з дихту – бутафорськими арками квазі-українського стилю, а на самій могилі нині стоїть незграбний цегляний обеліск з маленьким, жахливого вигляду, бюстом поета на ньому й трьома барельєфами – в стилі дешевих листівок «хохлацького жанра», що продаються по тютюнових крамницях. В цілому, поетична канівська могила обернулась у справжній «шато де-флер» [2, с. 282].

Після Канева екскурсія відвідала Переяслав. Спочатку оглянули рештки будівель і валів домонгольської доби – церкви Успіння й Михайлівську (історичні пояснення – В.О. Пархоменка, художньо-історичні – В.М. Зуммера). Потім – Вознесенський монастир, побудований гетьманом І. Мазепою, з великим, хрещатого типу, собором, будівлею «бурси» XVIII ст., підземними ходами, ампірними будівлями. Серед речей прикладного мистецтва особливе зацікавлення викликало молдавське шиття (плащаниця) середини XVI ст., Пересопницьке євангеліє – дарунок Мазепи, з підписом і гербом гетьмана. Майже одночасно з Мазепою переяславський полковник Іван Миревич та його дружина Пелагея побудували Покровську церкву, з великими таємними склепами й ходами. У дерев'яній Спаській церкві було знайдено низку цікавих пам'яток народного малярства й кілька полтавських килимів. Екскурсія керувалася методом послідовного аналізу архітектурних форм будівлі (зовні та зсередини), далі (коли це була церква) огляду іконостасу – послідовно його архітектури, різьблення та малювання, далі – окремих пам'яток різьблення або сніцарства, малярства, виробів з металу, надгробків, шиття, гравюри, рукописів і стародруків, тканин й т.д. Особливе зацікавлення викликали у дослідників вироби переяславського цеху золотарів XVII–XVIII ст. Пояснення до даних груп

пам'яток давав Б.Л. Ернст. Після цього було оглянуто місцевий музей, що був розташований в будинку колишніх архієрейських покоїв разом з бібліотекою. В музеї знаходилися цікаві портрети пензля кріпацьких майстрів, деякі речі з маєтку Ташань – портрети родини князів Горчакових, невеличка збірка археології, декілька гравюр, пізніх гобеленів, порцеляни та бронзи. В музеї був також відділ «старого Переяслава» – замальовки місцевої старовини, цікава модель мазепинового собору. За словами Ф. Ернста, «в цілому Переяслав дав силу матеріалу для студіювання мистецтва – це просто непочатий край, абсолютно не досліджений і, на щастя, мало попсований новітньою культурою й «благолепієм» останніх часів» [2, с. 283].

Після експедиції в Києві відбулося відкрите засідання дослідної кафедри мистецтвознавства, де учасники експедиції прочитали 13 доповідей, присвячених пам'яткам мистецтва, археології Канева й Переяслава (археологія, архітектура, малярство, різьблення, вироби з металу, музеї) [2, с. 283].

Третя експедиція була до м. Ніжин. Перед нею на засіданні С.І. Маслов прочитав доповідь на тему «Стефан Яворський та Ніжинський Благовіщенський монастир», а Б.Л. Ернст – «Пам'ятки мистецтва м. Ніжина». Експедицію зустрів на залізничній станції представник ніжинського ІНО проф. О.С. Грузинський.

Спочатку було оглянуто т. зв. Ветхий монастир біля Ніжина, в якому планували знайти будівлі великокнязівської або литовської доби. Від колишнього монастиря залишилася лише одна церква, яка, в результаті детального огляду, була визначена як будівля кінця XVII – початку XVIII ст. Експедиція дійшла до висновку, що рештки старих будівель слід шукати в околицях згаданої церкви. Монастирі Стефана Яворського (т. зв. Назарет Богородичний у Ніжині) – цікавий комплекс будівель з монументальним рідкісним собором (комбінація хреста з тринавовою системою), збудований майстром Григорієм Устиновим у 1704–1716 рр. Велике зацікавлення викликали міські будівлі Ніжина – муровані цивільні будівлі XVIII ст. Серед них багато будинків колишніх грецьких купців. Всі вони потребували спеціальних досліджень, порівняння з цивільною архітектурою грецького сходу. У

приміщенні ніжинського ІНО – колишньому Ліцеї князя Безбородька – експедиція звернула увагу на збірку картин Кушелева-Безбородька, яка нараховує 175 полотен. Також експедиція оглянула будинок початку ХІХ ст. – колишніх «богоугодних заведень», збудований видатним чернігівським архітектором часів класицизму Антоном Карташевським, кілька розписних груб по приватних будинках, надгробки грецького кладовища, приватну збірку гончарських ляльок та галицьких вишиванок.

Наприкінці експедиції відбулося спільне засідання ніжинської дослідної кафедри історії культури й мови з київською кафедрою мистецтвознавства, на якому було заслухано доповіді Ф.Л. Ернста «Попередні підсумки праці екскурсії КАІ до м. Ніжина» й проф. О.С. Грузинського «Про старовину м. Ніжина й його околиць». Результати згаданої експедиції опрацьовувалися у вигляді низки окремих доповідей та рефератів [2, с. 284].

Наступна екскурсія КАІ, під керівництвом О.П. Новицького, відбулася до м. Чернігова спеціально для ознайомлення з результатами розкопок й дослідів над собором Спаса, що велися під керівництвом М.О. Макаренка (археологія) та І.В. Моргілевського (архітектура).

На 1920 р. планувалося провести цикл екскурсій «Художні та історичні пам'ятки Києва»: вступна лекція Г.Г.Павлуцького та В.М. Зуммера «Давній Київ», «Топографія давнього Києва» (Н.Д. Полонська), Софійський собор, Трьохсвятительська церква та Михайлівський монастир, Кирилівська церква (В.М. Зуммер), Велика Лаврська, надбрамна, Спасо-Берестейський собор, Видубицький монастир, городища великокнязівського часу (Л.П. Добровольський); епоха бароко: Академія, Братський собор, Петропавлівська церква, церкви Подолу, Нікольський собор (Г.Г. Павлуцький), Лавра, Велика церква, дальні печери, корпуси, Митрополичий дім, Михайлівський монастир; пам'ятки Києва ХVІІ–ХVІІІ ст. міського музею, Андріївська та Успенська церкви (В.М. Зуммер), ХІХ ст.: подільська церква Різдва, пам'ятник хрещення (Т.Л. Ернст), Печерськ – Аскольдова могила, вали, Ближні печери (Т.Л. Ернст, Н.Д. Полонська), університет, Перша гімназія,

Володимирський собор, Карельська кімната і порцеляна Н.Н. Ханенко (А.С. Дахнович), бібліотека (В.А. Кордт), архів (С.І. Маслов), Царський сад і Лук'янівка (П.П. Смирнов). Ці екскурсії збирали 15-30 осіб і сторонніх глядачів [4, арк. 1].

Літній семестр (6–9) був присвячений екскурсіям до Чернігова 27 липня та 25–29 серпня під керівництвом В.М. Зуммера, Ф.Л. Ернста, П.П. Смирнова, В.А. Романовського, В.М. Базилевича, А.С. Дахновича, О.П. Новицького; Канева та Переяслава 21–25 липня – В.М. Зуммера, Ф.Л. Ернста, В.Г. Ляскоронського, В.А. Пархоменка, В.А. Романовського, В.М. Базилевича; Л.А. Динцеса; Китаєва 5 серпня – Ф.Л. Ернста та В.М. Базилевича, Ніжина 18–22 липня – Ф.Л. Ернста та екскурсіям по Києву – В.М. Зуммера та Ф.Л. Ернста. Цим екскурсіям передували підготовчі доповіді і повідомлення професорів та студентів, а їх результатом були праці учасників, вони зробили значний внесок у вивчення місцевого мистецтва, історії та етнографії. Кількість слухачів на початку 1923 р. не досягала і 100, в другому триместрі піднялася до 130, у четвертому триместрі було 207 дійсних і 36 вільних слухачів. І це в жахливих умовах: єдина аудиторія вміщувала лише 150 осіб і не могла працювати більше 4 год. за вечір, семінарські заняття влаштовували в музеях. Проте науково-дослідна діяльність кафедри (у даний час КАІ та кафедра ототожнювалися за складом і принципами підготовки кадрів) паралізовувалася повною відсутністю коштів. Низка обмірів архітектурних пам'яток Києва та Канева під керівництвом О.П. Новицького та В.М. Зуммера відбулася завдяки активній підтримці слухачів КАІ: А.І. Ханикова, Р.А. Якімова, К.К. Трачука, Ф.Ф. Максименка, Р.Б. Канського, Н.В. Поспехова, Л.К. Терпіловської [5, арк. 8–10].

У результаті спільних поїздок викладачів та слухачів КАІ з представниками наукових товариств, організацій став можливим семінар з давньої та нової історії українського мистецтва, яким керували В.М. Зуммер та Ф.Л. Ернст, і в якому викладачі КАІ виступали з доповідями поряд зі студентами та сторонніми спеціалістами. Студентам пропонувалися такі теми рефератів: «Архітектура»,

«Будівельні ритми Святої Софії», «Собор Успіння на Подолі», «Михайлівська церква Видубицького монастиря», «Трьохсвятительська церква у Києві», «Католицькі костьоли у Києві», «Будівлі XVII–XVIII ст. у Видубицькому монастирі», «Монастирські трапезні у Києві», «Грецький монастир у Києві», «Будівлі архітектора А. Меленського у Києві», «Будівлі архітекторів Беретті у Києві», «Скульптура», «Барельєфи великокнязівської доби у Києві», «Надгробок К. Острозького у Лаврі», «Старовинні надгробки київських кладовищ», «Монумент Богдана Хмельницького у Києві», «Монумент князя Володимира у Києві», «Малярство», «Іконостаси Святої Софії у Києві», «Іконостаси-рококо у Києві», «Українці-передвижники», «Кераміка», «Кахельні оздоби київських церков», «Фаянс Межигірської фабрики», «Поруслана фабрика Миклашевського», «Сучасні вироби Межигірської майстерні», «Штихарство» (гравюра), «Штихи Григорія Левицького», «Меблі», «Розписні шафи XVIII віку у Києві» [1, арк. 9].

На 14 засіданнях семінару були заслухані 25 доповідей: загального характеру – В.М. Зуммер «Стилі київського мистецтва», В.М. Базилевич «Георгієвська церква Києва з IX по XX ст.», студента Бухаріна «Католицькі костьоли в Києві з XII по XX ст.»; про мистецтво великокнязівської доби – В.М. Зуммер «Житіє Аліпія Печерського як історичне джерело», В.М. Зуммер «Мілле і Діль про Київські пам'ятки», студент Гушчін «Браслет Лаврського музею і паралелі до нього в рукописах XIII–XIV ст.», студент Македонський «Розкопки і обміри Чернігівського Спасу влітку 1923 р.»; про середньовічне та нове українське мистецтво – Н.А. Шипович «Триптих Гетьмана Самойловича в Музеї мистецтв ВУАН», Н.І. Манцев «Ільїнський образ В.М. в Чернігові 1658 р. та Мазепинський срібний кіот до нього», Є.М. Кузьмін «Пам'ятки мистецтва в Києві, зруйновані в кінці XIX ст.», Ф.Л. Ернст «Надгробок князя Острозького і лаврські портрети, знищені в кінці XIX ст. Література питання у світлі сучасних пошуків», Є.К. Жук «Старовинні козацькі пояси на Україні», Ф.Л. Ернст «Кріпосні оркестри на Україні», Ф.Л. Ернст «Скульптор Мартос», Ф.Л. Ернст «Будинок Киселевського на Подолі»; про народне мистецтво – Б.К. Жук

«Українські народні килими, особливо полтавські», Є.Ю. Спаська «Гончари та гончарські вироби Ніжина», Є.Ю. Спаська «Гончари та гончарські вироби містечка Ічня на Чернігівщині», студентки М.О. Новицька та Н.А. Коцюбинська «Ритм в українському народному узорі»; про мистецтво сусідів України – студентка Н.А. Коцюбинська «Про «Путеводитель по Крыму» Кримохріса», студентка Н.І. Мацнева «Про книгу А.А. Сидорова «Портреты XVIII в.»»; з музеєзнавства – студентка Р.М. Комарова «Про книгу В. Нікольського «Музей декоративного искусства»; з теорії мистецтва, екскурсійної справи – В.М. Зуммер «Про книгу А.В. Бакушинського «Линейные перспективы и реальное восприятие пространства», студент Ульман «Екскурсійна справа в Москві та Петербурзі», Ф.Л. Ернст «Звіт роботи Семінару КАІ за осінній триместр 1923 р.» [1, арк. 1].

У весняному триместрі 1924 р. семінар керувався такими ж принципами, які були покладені в його основу під час його заснування, тобто – «приучувати співучасників семінару до дослідчої, музейної та екскурсійної роботи шляхом самостійних дослідів над самими пам'ятками (оригіналами). Таких самостійних дослідів, зроблених студентами-слухачами, було 7. Паралельно шляхом рецензій аудиторія ознайомлювалася з новішими дослідями над українським мистецтвом – докладів-рецензій було заслухано 4. Лекцій-докладів на загальні та біжучі, злободенні теми з різних галузів українського мистецтва було заслухано 7. Нарешті, як і попередньому триместрі, до праці в семінарі притягувалися і окремі відомі спеціалісти, які ознайомлювали аудиторію з своїми багатими матеріалами та результатами своїх студій на місцях. Таких рефератів було заслухано 3. Разом, минулого триместру відбулося 10 зібрань семінару, де заслухано 21 реферат» [1, арк. 4].

Тематично реферати, заслухані на семінарі, розпадаються на такі групи: загальні теми – Ф.Л. Ернст «Справоздання праці Семінару за останній триместр 1924 р.» (9 січня), «Історичні і національні межі українського мистецтва» (1 березня), «Видання художньо-історичного путеводника по Києву» (9 лютого), «Праця над словником діячів українського мистецтва» (8 березня),

«Г.Г. Павлуцький (промова в день смерті)» (15 березня); мистецтво доісторичної доби – Н.В. Лінка «Рецензія на книгу М. Голубця «Історія українського мистецтва», частина доісторична» (23 лютого); великокнязівська доба – М.О. Новицька «Барельєфи великокнязівської доби в Києві», П.А. Кульженко «Рецензія на книгу М. Голубця «Історія українського мистецтва», частина історична» (23 лютого), мистецтво українського середньовіччя – О. Гуцин «Рецензія на видання Свінцицького «Галицькі рукописи XVI–XVII ст.» (8 березня), мистецтво XVII–XVIII ст. – І.В. Моргілевський «Фамільний склеп Лизогубів в м. Седневі з муміфікованими погребіннями» (1 березня), М.В. Георгієвський «Художні пам'ятки міста Бердичева» (23 березня), Гальбург «Старовинні меблі київських приватних збірок I. Література питання» (15 березня), Ароксон «Старовинні меблі київських приватних збірок. II. Еволюція типів меблів Західної Європи XVII–XVIII ст.» (15 березня), О.Т. Козлова «Старовинні меблі київських приватних збірок. III. Меблі київських збірок XVII–XVIII ст.» (15 березня), Ф.Л. Ернст «Рецензія на книгу Т.К. Лукомського «Київ». – Мюнхен, 1923» (12 квітня); мистецтво XIX–XX ст. – О.Т. Козлова «Старовинні меблі київських приватних збірок. IV. Меблі київських збірок I пол. XIX ст.» (22 березня), П.Ф. Альошин «Творчість архітекторів В.І. та О.В. Беретті у Києві» (5 квітня), Ф.Л. Ернст «Іконостас роботи Беретті в бувшій університетській церкві, знищений в лютому 1924 р.» (1 березня), Ф.Л. Ернст «Контакти і контрафактний будинок у Києві» (13 квітня), Бернікер і Пашкинська «Порусляна фабрика О.М. Миклашевського по київським збіркам» (9 лютого), Л. Мулявка «Маляр та скульптор М.О. Мікешин та його праці на українські теми» (12 квітня). Планувалося видати колективний художньо-історичний путівник по Києву. Реферати були зараховані співробітникам-слухачам КАІ: «Ароксон, Бернікер, Гальбург, Гуцину, Козловій, Кульженко, Лінко, Мулявці, Новицькій та Пашинській» [1, арк. 4-6].

У літньому триместрі 1924 р. в семінарі з українського мистецтва читалися такі доповіді: О.С. Гуцин «Музеї та пам'ятки мистецтва м. Таганрога», Ф.Л. Ернст «Рецензія на книгу Г.К. Лукомського», «Підсумки праці Семінару за

весняний триместр 1924 р.» (10 травня). 11 травня відбулися екскурсії на Поділ (церква Різдва, поштова станція, бугайовські бані) під керівництвом Ф.Л. Ернста, 17 травня – доповідь О.Є. Гальбург «Старинная мебель Картинной Галереи и собрания С.К. Глеваского», Липська і Н. Воронеж «Церква Миколи Доброго на Подолі», 24 травня – М.А. Сенячевський «Памятки мистецтва м. Умані», 25–26 травня – екскурсія до м. Трипілья Київської округи [1, арк. 6]. Про цю екскурсію докладно дізнаємося з повідомлення до дослідчої кафедри мистецтвознавства. У ньому розповідається, що 24 травня до м. Трипілья виїхали представники КАІ Л.А. Динцес та О.С. Гуцин, які підготували помешкання в с. Халеп'ї та зробили попередній огляд місцевості. Екскурсія виїхала з Києва на пароплаві 25 травня о 12 годині дня в кількості 35 чол. На пароплаві відбулися лекції В.О. Пархоменка «Трипілья за допольської доби», В.О. Романовського «Трипілья за литовсько-польської доби», В.М. Базилевича «Дрібні замітки про Трипілья новіших часів», Ф.Л. Ернста «Павло Алепський про Трипілья» (читання тексту) і «Дерев'яна Введенська церква Трипілья». На місці було оглянуто спочатку дерев'яну церкву Введення з надвору і всередині (лекція Ф.Л. Ернста), потім – городище в с. Трипілья та фундамент трипільського замку литовської доби (Ф.Л. Ернст). Після цього вся екскурсія повернулася до с. Халеп'я, потім оглянула місця розкопок, продемонстровані Л.А. Динцесом. Екскурсія повернулася до Києва у 5 годин ранку 26 травня [1, арк. 23].

7 червня відбулися об'єднані збори семінару з українського мистецтва і археологічного семінару. Л.А. Динцес прочитав доповідь «Українські народні пряники», а Уманська – «Монумент князя Володимира у Києві». 14 червня Іванова-Артюхова зачитала реферат «Микола Миколайович Ге та його твори у київських музеях (з нагоди 3-ліття з дня смерті, 1.6.1894)», Є.М. Кузьмин – «Спомини про М.М. Ге». Відбулися також екскурсії до м. Новгород-Сіверського. 17 червня були прочитані такі вступні лекції: В.О. Пархоменко «Сіверянська колонізація і Новгород Сіверський в князівську добу», В.М. Базилевич «Новгород Сіверський – історичні нотатки», 18 червня –

Н.Д. Полонська «Археологічний нарис Сіверського краю», В.О. Романовський «Історичний нарис Новгород Сіверського», С.І. Маслов «Новгород-сіверська та чернігівські друкарні XVII–XVIII ст.», 24 червня – Н.К. Трунський «Слово о полку Ігореві і Новгород-Сіверський», Ф.Л. Ернст «Художні пам'ятки Новгорода Сіверського». 28 червня відбулися екстрені збори семінару та В.М. Зуммер прочитав доповідь «Архітектурні пам'ятки Азербайджану» [1, арк. 6].

У семінарі Д.М. Щербаківського слухачі подавали такі реферати: по українському шитву М. Мушкет, про писанку С. Шамраїв, українську хату – М. Бойко, різьблення по дереву – М. Новицька, український народний орнамент – К. Ярошевський, композицію українських килимів – Н. Чекіна, ритміку орнаменту полтавських килимів – Є. Ізюміна, перебування в Ніжині – Є. Спаська, жіночу одягу с. Красносілка на Черкащині – М. Мулявка, іграшки – М. Торгинський, архітектурні мотиви в українському орнаменті – Г. Вишневський, оздоблення української хати [7; 8].

Також Є.Ю. Спаська згадує про розвідкову екскурсію до м. Борисполя: «Улітку того року всі семінаристи їздили з Данилом Михайловичем на екскурсію до Боришполя, а я не могла, бо мусила саме їхати до Вінниці в своїх службових справах. Всі, хто їздив з ним, оповідали потім, як було цікаво» [9, с. 284]. У фонді Д.М. Щербаківського зберігаються справи – матеріали даної розвідки: П. Гудалової-Кульженко «Писанки», М. Тарасенко «Бориспільські цехи», П. Кульженко і М. Вязьмітіної «Церкви г. Борисполя» та «Єврейське кладовище в Борисполі», М. Вязьмітіної «Живопись», А. Гвоздецького та А. Терещенко «Різьба по дереву», Мушкет і Пальохи «Вишивка», Н. Заглади «Записи з матеріального життя», А. Мальованного «Фольклор», А. Мальованного та К. Буйного «Діалектологія та термінологія» та «Легенди» [6].

Крім дослідницьких екскурсій, проводилися численні екскурсії-відвідини. На відкриття виставки В.О. Сораблиса відбулися 2 екскурсії, під час яких пояснення давали самі художники-автори, представники різних напрямів і

колективів: Т.Т. Чалієнко (майстер Ф.Г. Кричевського), В.В. Кричевський і Головченко, Ліпківський, Король, Мізін (майстри М.Л. Бойчука), Н.Г. Гелле-Меллер, представники майстерні ксилографії, Межигірського технікуму, М.А. Прахов, Л.А. Динцес, Ф.Л. Ернст. Також проводилися 2 екскурсії до Картинної Галереї та до І Державного музею для ознайомлення з кращими зразками старовинних меблів, 7 групових екскурсій по музеях та приватних збірках: Музею Ханенків, Музею Української Академії Мистецтв, Музею Українського Наукового товариства, Збірки старовини С.К. Глеваського, Збірки старовини Є.Л. Яновського, Збірки старовини Малашевського. Всього відбулося 5 великих і 7 групових екскурсій.

Отже, науково-дослідницька діяльність Київського археологічного інституту була спрямована на всебічне студіювання пам'яток старовини й мистецтва та опублікування результатів наукових досліджень з актуальних проблем археології, історії та мистецтва.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Архівні наукові фонди рукописів та фонозаписів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського НАН України. Ф. 13 (Ернст Ф.Л. (1891–1942). Од.зб. 13. Матеріали педагогічної роботи Ф. Ернста в галузі історії українського мистецтва. Плани, завдання, звіти, заяви, замітки тощо, 1923–1933 рр., 36 арк.
2. Ернст Ф. Експедиції для студіювання української старовини // Червоний шлях. 1923. №8. С. 282-284.
3. Ернст Ф. Студіювання пам'яток мистецтва м. Чернигова // Червоний шлях. 1923. №6-7. С. 228-230.
4. Інститут рукописів Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського (ІР НБУВ). Ф. 33 (Маслов С.І.). Спр. 2169. Цикл екскурсій, 13.03.20-22 рр., 1 арк.
5. ІР НБУВ. Ф. І (Літературні матеріали). Спр. 26299. Протокол №118 торжественного Совета АН УССР. 11 марта 1924 г. По поводу доклада Крымского А.Е. о деятельности АН УССР за 5 лет, докладов о работе всех отделов, доклад Войчан Б.П. «Взаимоотношение между теоретической наукой и практикой», 10 арк.
6. Науковий архів Інституту археології Національної Академії наук України (НА ІА НАНУ). Ф. 9 (Щербаківський Д.М.). Спр. 79. Екскурсія в Баришпіль Київського археологічного інституту в 1924 р. (статті на теми: фольклор, цехи, церкви, малярство, писанки, єврейське кладовище, різьба по дереву, одіж, вишивка). Статті, написані студентами 1924 р. VI місяця, 53 арк.
7. НА ІА НАНУ. Ф. 9 (Щербаківський Д.М.). Спр. 135. Інститут Археології – реферати слухачів Інституту, 1923 р., 52 арк.
8. НА ІА НАНУ. Ф. 9 (Щербаківський Д.М.). Спр. 136. Інститут Археології – реферати слухачів Інституту, 1923-1924 рр., 62 арк.
9. Спаська Є. Спогади про мого найсуворішого вчителя Данила Щербаківського // Наука і культура. Україна. Київ, 1990. Вип. 24. С. 272-286.

REFERENCES

1. Arkhivni naukovi fondy rukopysiv ta fonozapysiv Instytutu mystetstvoznavstva, folklorstyky ta etnologii im. M.T. Rylskoho NAN Ukrainy. F. 13 (Ernst F.L. (1891–1942). Od.zb. 13. Materialy pedahohichnoi roboty F. Ernsta v haluzi istorii ukrainskoho mystetstva. Plany, zavdannia, zvity, zaiavy, zamitky toshcho, 1923–1933 rr., 36 ark.
2. Ernst, F. (1923), «Ekspedytsii dlia studiiuvannia ukrainskoi starovyny», *Chervonyi shliakh [Red way]*, №8, pp. 282-284.
3. Ernst, F. (1923), «Studiiuvannia pam'iatok mystetstva m. Chernyhova», *Chervonyi shliakh [Red way]*, №6-7, pp. 228-230.
4. Instytut rukopysiv Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V.I. Vernadskoho (IR NBUV). F. 33 (Maslov S.I.). Spr. 2169. Tsikl ekskursiy, 13.03.20-22 rr., 1 ark.
5. IR NBUV. F. I (Literaturni materialy). Spr. 26299. Protokol №118 torzhestvennogo Soveta AN USSR. 11 marta 1924 g. Po povodu doklada Krymskogo A.E. o deyatelnosti AN USSR za 5 let, dokladov o rabote vseh otdelov, doklad Voychan B.P. «Vzaimootnoshenie mezhdru teoreticheskoy naukoy i praktikoy», 10 ark.
6. Naukovyi arkhiv Instytutu arkheologii Natsionalnoi Akademii nauk Ukrainy (NA IA NANU). F. 9 (Shcherbakivskyi D.M.). Spr. 79. Ekskursiia v Baryshpil Kyivskoho arkheologichnogo instytutu v 1924 r. (statti na temy: folklor, tsekhy, tserkvy, maliarstvo, pysanky, yevreiske kladovyshche, rizba po derevu, odizh, vyshyvka). Statti, napysani studentamy 1924 r. VI misiatsia, 53 ark.
7. NA IA NANU. F. 9 (Shcherbakivskyi D.M.). Spr. 135. Instytut Arkheologii – referaty slukhachiv Instytutu, 1923 r., 52 ark.
8. NA IA NANU. F. 9 (Shcherbakivskyi D.M.). Spr. 136. Instytut Arkheologii – referaty slukhachiv Instytutu, 1923-1924 rr., 62 ark.
9. Spaska, Ye. (1990), «Spohady pro moho naisuvorishoho vchytelia Danyla Shcherbakivskoho», *Nauka i kultura. Ukraina [Science and culture. Ukraine]*, Kyiv, vol. 24, pp. 272-286.

Stavytska A. Scientific and research activity of Kyiv Institute of archaeology.

The article describes the scientific expeditions of the staff and students of Kyiv Institute of archaeology, an educational and scientific institution, which was aimed at the development of archeology, archeology, history, library science, and the training of specialists for positions in archives, museums, libraries of public and private. The trips to Chernihiv, Kaniv, Pereiaslav, Nizhyn, Novgorod-Siversky, Boryspil are analyzed. Excursions to museums and various private collections were also held in Kyiv in order to inspect antiquities. It is considered that at first, before expeditions, scientists gave lectures on the topics of future travel, and then - they presented reports, which announced the results of the work. It was concluded that the purpose of scientific expeditions was to comprehensively study the monuments of antiquity and art and publish the results of scientific research on the actual problems of archeology, history and art.

Key words: Kyiv Institute of archaeology, expeditions, antiquities and arts, research excursions, excursions and visits.

Одержано 12.02.2018.